IX. Senamiesčiai
Old towns

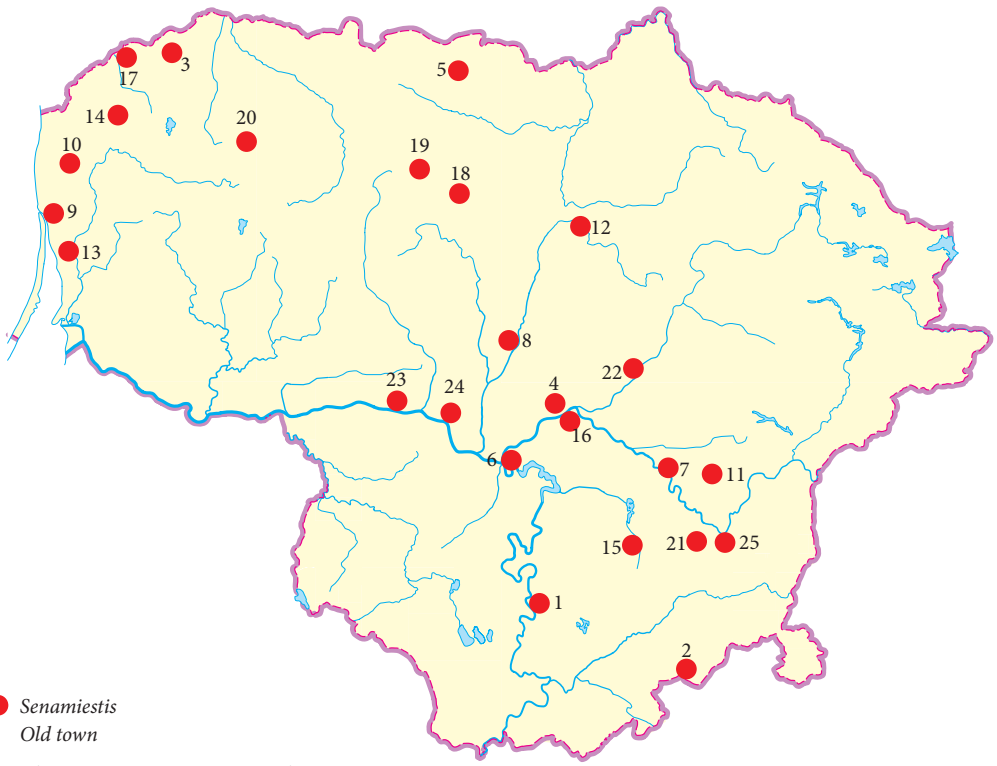

● *Senamiestis*
Old town

1. *Alytus*
2. *Eišiškės*
3. *Ylakiai*
4. *Jonava*
5. *Joniškis*
6. *Kaunas*
7. *Kernavė*
8. *Kėdainiai*
9. *Klaipėda (ir VI)*
10. *Kretinga*
11. *Maišiagala*
12. *Panevėžys*
13. *Priekulė*
14. *Salantai*
15. *Semeliškės*
16. *Skaruliai (žr. III)*
17. *Skuodas*
18. *Šeduva*
19. *Šiauliai (žr. VIII)*
20. *Telšiai*
21. *Trakai*
22. *Ukmergė*
23. *Veliuona*
24. *Vilkija (žr. VIII)*
25. *Vilnius (ir V, VIII, X)*

ALYTUS

Darius Kontrimas, Bronius Dakanis

Tyrinėjimai pirmojo Alytaus aikštėje

Alytus pirmą kartą paminėtas 1377 m. Vygando Marburgiečio kronikoje kaip regiono centras (XIII–XIV a. pilis stovėjo Alytaus piliakalnyje), o LDK dokumentuose 1387 m. Alytus nurodomas jau kaip miestelis. Po Žalgirio mūšio Nemuno dešiniajame krante ėmė augti gyvenvietė, kuri vėliau pavadinta pirmuoju Alytumi. XV a. II pusėje labiau išryškėjo radialinis miesto planas – kryžkelėje susidarė turgaus aikštė. Atsižvelgiant į spėjamą to meto kryžkelės pobūdį ir vėlesnius planus, kuriuose užfiksuota Alytaus miesto dalis su aikšte dešiniajame Nemuno krante, manoma, kad aikštė jau galėjo turėti išplatintos gatvės pavidalą, o jos forma galėjo būti artima trikampiui. Nuo XV a. pab. kairiajame Nemuno krante auganti gyvenvietė pavadinta antruoju Alytumi. 1446 m. paminėtas Alytaus valsčius. Apie 1520 m. Alytuje pastatyta Šv. Liudviko bažnyčia ir įsteigta parapija. 1576 m. pirmą kartą paminėta Alytaus turgaus aikštė. 1581 m. birželio 15 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Alytui Magdeburgo teises ir herbą. Dešiniojo kranto miestelio dalies centre, prie aikštės buvo pastatyta rotušė – čia ji pažymėta XVII a. pab. Alytaus plane, kuris užfiksuotas Naujosios Prūsijos. 1586 m. Alytuje pastatyta cerkvė. 1795 m. pirmasis Alytus atiteko Rusijos imperijai, o antrasis – Prūsijos karalystei (nuo 1815 m. – Rusijos imperijai). 1915 m. abu miestai sujungti. Pirmojo Alytaus aikštė istoriniuose planuose nurodoma jau nuo XVIII a. pabaigos Ji yra Alytaus miesto ŠR dalyje, Nemuno dešiniajame krante, Pirmojo Alytaus centrinėje dalyje, tarp Juozapavičiaus, Jiezno, Šlaito ir Darželio gatvių bei pirmojo Alytaus darželio.

Žvalgomieji tyrimai pirmojo Alytaus aikštėje vykdyti 2006 m. lapkričio mėnesį. Jų metu buvo ištirti 27 šurfai (iš viso 30 m^2 ploto) ir viena 10 m^2 ploto perkasa. Tyrimų metu fiksuotas iki 1,9 m storio kultūrinis sluoksnis, datuotas XVII–XX a. (*ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 269–270).

2007 ir 2008 m. LAD vykdė pirmojo Alytaus archeologinius tyrimus, siekiant nustatyti Alytaus spėjamo senojo miesto vietos teritoriją. Pirmojo Alytaus aikštėje bei 35 jos prieigų vietose buvo tirti 2x2 m dydžio šurfai. Tiriant po vėlyvu aikštės užpylimu aptiktas iki 1,6 m storio kultūrinis sluoksnis, būdingas XVI–XVIII a. senamiesčiui (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 295–297).

2010 m. tyrimų metu aikštėje visiškai ištirtas bendras 225 m^2 plotas (38 šurfai ir 8 perkasos), 15,857 m^2 ploto aikštės teritorijoje vykdytas žemės darbų archeologinis žvalgymas. Tyrimų metu aptikta ir registruota 750 archeologinių radinių. Beveik visuose ištirtuose plotuose po vėlesnių užpylimų (daugiausia 1980 m. įrengiant buvusią aikštę) įvairiu gruntu aptiktas nuo kelių cm (šurfas 18) iki 1,8 m (šurfas 9) storio senojo miesto vietos kultūrinis sluoksnis, kuris sumaišytas miesto egzistavimo arba aikštės įrengimo metu. Jame aptikta įvairių senojo miesto vietai būdingų radinių: monetų, peilių, sagų, juostinis žiedas, kaltinių vinių ir kitas statybinis inventorius, keramikos (žiestų indų), stiklo dirbinių šukių, datuojamų XVI–XIX a.

Perkasose 1 ir 2 buvo atidengti iš įvairaus dydžio akmenų mūryti ir kalkių skiediniu riš-

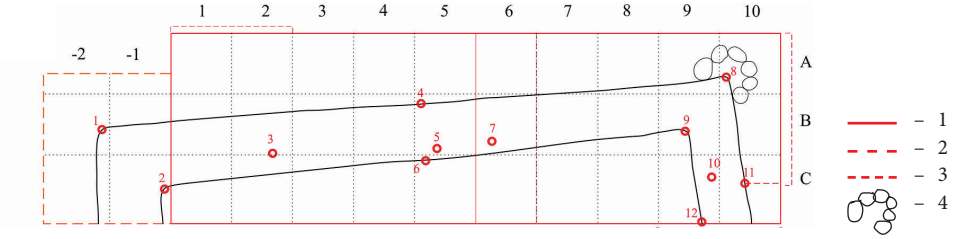

1 pav. Perkasose 1 ir 2 aptikto pastato pamatų schema: 1 – perkasos 1 ir 2; 2 – perkasos 2 praplėtimas; 3 – perkasoje 2 fiksuoti pjūviai; 4 – prie ŠR kampo aptiktas akmenų vainikas. D. Kontrimo brėž.

Fig. 1. Diagram of the building foundation discovered in trenches 1 and 2: 1 – trenches 1 and 2; 2 – enlargement of trench 2; 3 – profile recorded in trench 2; 4 – the circle of stones discovered near the NE corner.

2 pav. Perkasose 1 ir 2 aptiktas pastato pamatas. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 2. The building foundation discovered in trenches 1 and 2.

3 pav. Kapas 5 perkasoje 3. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 3. Burial 5 in trench 3.

ti ankstyvo pastato pamatai (spėjama, kad čia stovėjo rotušė) (1 pav.). Buvo ištirtas visas pamatų Š galas (2 pav.), 2008 m. tirto šurfo 13 vietoje 2x2 m dydžio plote atidengta šio pastato pamato dalis. Nustatyta, kad dvejose vietose aptikti pamatai yra vieno didelio pastato su 10,25 m pločio, 0,8–1 m storio pamatais. Prie pamatų ŠR kampo buvo atidengtas, kaip spėjama, apeiginis akmenų vainikas. Sprendžiant pagal jų įrangą, pastatas galėjo turėti visuomeninę reikšmę, galbūt tai buvo miesto rotušė, pastatyta miestui gavus Magdeburgo teises. Rotušė, sudegusi 1655 m., buvo atstatyta, bet 1670 m. vėl sudegė. Dar kartą rotušė buvo atstatyta iki 1715 m. Alytaus ekonomijos valdytojo A. Tyzenhauzo įsakymu, tarp 1776 ir 1780 m dviaukštė rotušė su bokštais nugriauta.

Tiriant šurfą 14, aptikta žmogaus kapo dalis, o jį padidinus iki 2x2,5 m, – ištirtas visas

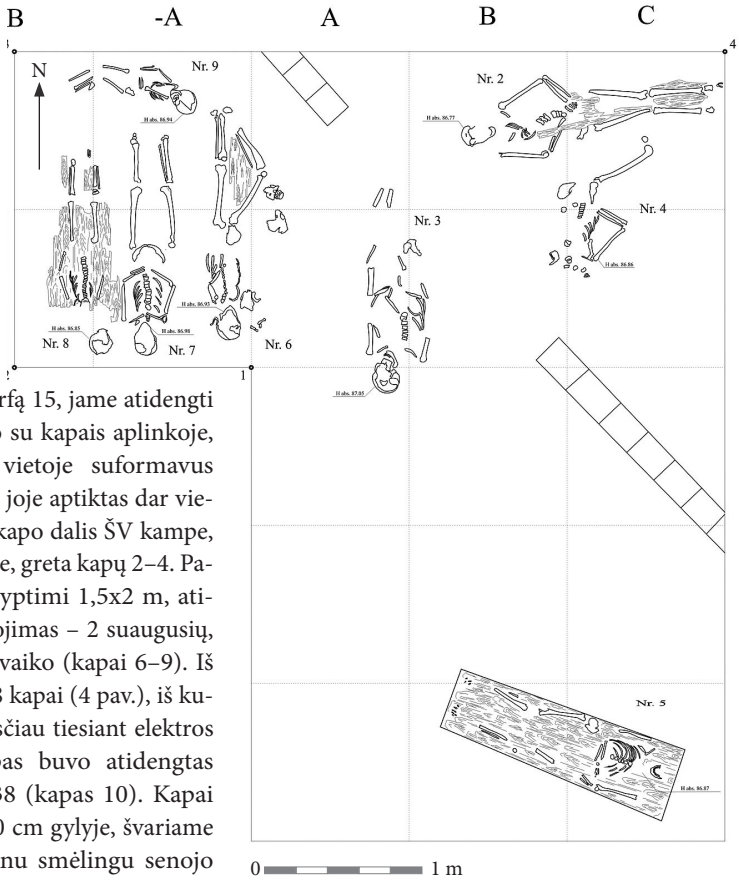

4 pav. Perkasos 3 planas. D. Kontrimo brėž.

Fig. 4. The plan of trench 3.

kapas 1. Kartu tiriant šurfą 15, jame atidengti dar 3 kapai (2–4). Šurfo su kapais aplinkoje, komunikacijų mazgo vietoje suformavus 3x5 m dydžio perkasą 3, joje aptiktas dar vienas kapas 5 (3 pav.) bei kapo dalis ŠV kampe, perkasos V krašto pjūvyje, greta kapų 2–4. Padidinus perkasą 3 V kryptimi 1,5x2 m, atidengtas grupinis palaidojimas – 2 suaugusių, paauglio ir mažamečio vaiko (kapai 6–9). Iš viso perkasoje 3 aptikti 8 kapai (4 pav.), iš kurių 2 labai apardyti anksčiau tiesiant elektros liniją. Dar vienas kapas buvo atidengtas 2x2,5 m dydžio šurfe 38 (kapas 10). Kapai buvo tik maždaug 25–40 cm gylyje, švariame įžemio smėlyje, po plonu smėlingu senojo miesto vietos kultūriniu sluoksniu. Kapų karstų mediena buvo per daug sunykusi, kad būtų galima paimti mėginį tolesniems tyrimams. Kadangi kapuose neaptikta vinių, paskirų lentų kontūrų nesimatė, o kapo 5 karsto kampai kiek užapvalinti, greičiausiai karstai galėjo būti skobtiniai. Visi kapai buvo be įkapių, išskyrus kapą 7, kuriame rasta medinių ir stiklo karoliukų (5 pav.). Aptikti kapai datuojami XVII–XVIII a.

Aptikto nežinomo senkapio kapai gali būti priskirti pirmosios Alytaus bažnyčios, pastatytos 1524 m., arba Šv. Jurgio bažnyčios šventoriaus kapams. Šaltiniuose nurodoma, kad ši bažnyčia, sunaikinta per 1655–1661 m.

5 pav. Mediniai ir stiklo karoliukai iš kapo 7. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 5. The wood and glass beads from burial 7.

6 pav. Pirmojo Alytaus situacijos planas: 1 – pirmojo Alytaus aikštė; 2 – Alytaus kapinynas. D. Kontrimo brėž.

Fig. 6. Situation plan of Pirmojo Alytaus Square: 1 – Pirmojo Alytaus Square; 2 – Alytus cemetery.

karą, atstatyta 1673 m. Rašoma, kad bažnyčia esanti už miesto, ant kalvos, prie Merkinės vieškelio. Po 30 metų (1703 m.) nurodoma, kad prieš bažnyčią, prie Merkinės vieškelio stovėjusi Dievo kančios skulptūra (ji gali būti siejama su vėliau čia pastatytu kryžiumi). Paskutinį kartą Šv. Jurgio bažnyčia minima 1742 m. ir teigiama, kad už bažnytėlės virš Nemuno esančios pievos. Taigi aprašyta Šv. Jurgio bažnyčios vieta atitinka nurodomą jos vietą (6 pav.). Vėliau miesto centrui nusikėlus arčiau perkėlos ir į kairįjį krantą, ji turėjo prarasti vietos reikšmę ir liko jau tarsi už miesto. Šventoriaus kapų vieta liko neužstatyta, virto turgaus vieta, o miesto kultūrinis sluoksnis nesusiformavo.

Kadangi tarp šurfų 14 ir 38 bei perkasos 3 kapų turėtų būti ir daugiau, o šalia perkasose 1 ir 2 aptiktų pamatų gali būti ir daugiau pastatų, ateityje pirmojo Alytaus aikštėje vykdant žemės judinimo darbus yra būtini archeologiniai tyrimai, kurių metu būtų galima nustatyti senkapio ribas bei patikslinti datavimą. Tyrimų metu aptikti radiniai saugomi AKM.

The investigation at Pirmojo Alytaus Square

In 2010, 38 test pits and 8 trenches (a total of 225 m^2) were excavated in Pirmojo Alytaus Square (city of Alytus). A mixed old urban cultural layer up to 1.8 m thick with 16th–19th-century finds (hand thrown ceramics, coins, knives, glass artefacts, and construction elements) was found under the sod fill in almost all of the test pits. A total of 750 finds were

discovered. The 10.25 wide N end of the 0.8–1 m thick foundation of the suspected town hall was discovered in trenches 1 and 2 (Figs. 1–2). Ten disturbed 17th–18th-century burials were found in test pits 14 and 38 and in trench 3 (Figs. 3–5). The discovered old cemetery can be ascribed to the graves in the churchyard of the Alytus church or the Church of St George that was built in 1524 (Fig. 6).

EIŠIŠKĖS

Linas Girlevičius

Žvalgomieji tyrinėjimai Bažnyčios gatvėje 8

2010 m. rugpjūčio mėn. atlikti žvalgomieji tyrinėjimai sklype Eišiškių mieste, Bažnyčios g. 8 (Šalčininkų r.). Sklypas patenka į valstybės saugomą Eišiškių (UK 17079) teritoriją, yra miesto Š dalyje, vadinamoje Jurzdika. Jurzdikoje archeologiniai tyrimai iki šiol nebuvo atliekami. Eišiškių mieste archeologiniai tyrimai pirmą kartą atlikti 2009 m. (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 323–352, 498). Šiame sklype yra jau anksčiau pastatyti pamatai naujam pastatui. Planuojamų tolesnių statybinių darbų zonoje atlikti žvalgomieji tyrinėjimai. Iškasti 3 2x2 m dydžio šurfai ištiriant 12 m^2 plotą. Kultūrinio sluoksnio storis tirtose vietose yra 35–60 cm. Tyrimų metu dviejuose šurfuose surasti XX a. pradžia – I puse datuojamo akmenų grindinio fragmentai (1–2 pav.). Tai veikiausiai buvusio įvažiavimo į sklypą arba skersgatvio liekanos. Visuose šurfuose aptikta XIX a. pabaiga – XX a. I puse datuojamų archeologinių radinių. Vidurinėje sklypo dalyje tirtame šurfe 2, buvusio augalinio paviršiaus

1 pav. šurfo 3 vaizdas į PR. L. Girlevičiaus nuotr.

Fig. 1. View of test pit 3 from the SE.

2 pav. Šurfe 3 aptiktas akmenų grindinys. L. Girlevičiaus nuotr.

Fig. 2. The stone paving from test pit 3.

lygyje surastos kelios XV–XVI a. datuojamos keramikos šukės. Šie radiniai traktuojami kaip atsitiktiniai, o minimo laikotarpio kultūrinis sluoksnis sklype veikiausiai nėra susiformavęs. Radiniai perduoti LNM.